

Fresta kyrka

Rapport 2017:04

Antikvarisk medverkan vid omläggning av Fresta södra kyrkogårdsmur

Fresta socken

Upplands Väsby kommun

Uppland

Rolf Hammarskiöld

Fresta södra kyrkogårdsmur fotograferades 2016-06-02, vid ett förberedande möte inför årets omläggning.

CC BY 04

Stockholms läns museum

Foto: Rolf Hammarskiöld om inget annat anges.

Omslagsfoto: från omläggningen av muren 2016-11-22

Produktion: Stockholms läns museum

Allmänt kartmaterial: Lantmäteriverket. Medgivande 97.0133

Nacka 2017

FRESTA KYRKA

Antikvarisk medverkan vid omläggning av Fresta södra kyrkogårdsmur

Rolf Hammarskiöld

Administrativa uppgifter

Länsstyrelsens beslut, dnr:	4331-15688-2016 (2016-05-09)
Stockholms läns museums dnr/projektnr:	2016:063/5016007
Landskap:	Uppland
Kommun:	Upplands Väsby
Socken:	Fresta
Objekt:	Fresta kyrkogårdsmur
Byggherre/beställare:	Svenska kyrkan/Fresta församling
Byggledning:	Anders Liberg, Bjerking AB
Arbetshandlingar:	Bjerking AB, Uppsala
Entreprenör:	SH bygg sten och anläggning, Uppsala
Antikvarisk medverkan:	Stockholms läns museum
Byggtid:	2016-08-15—2016-12-01
Antikvarisk slutbesiktning:	2016-12-14

Innehåll

Administrativa uppgifter	4
Sammanfattning av utförda arbeten	6
Bakgrund	6
Byggnadshistorik med relevans för ärendet	7
Utförda arbeten 2016	8
Arkeologi	10
Avvikelser från arbetshandlingar	10
Referenser	10

Fig. 1. Läget för Fresta kyrka markerat på översiktskarta. Skala 1:200 000.

Sammanfattning av utförda arbeten

Den 15/8-2016 – 1/12-2016 renoverades Fresta södra kyrkogårdsmur. Omläggning från grunden skedde på en sträcka fem meter in från murens sydvästra hörn och drygt 34 löpmeter österut, fram till en centralt placerad muröppning med trappa. Öster om trappan säkrades och kompletterades befintlig mur. Vid antikvarisk slutbesiktning den 14/12-2016 godkändes genomförda arbeten.

Bakgrund

År 2015 rasade cirka fem meter av Fresta södra kyrkogårdsmur, avsnittet närmast sydvästra hörnet. Efter samråd med Länsstyrelsen omlades mursträckan akut. På förekommen anledning fick Anders Li-berg från teknikkonsultföretaget Bjerking Ab i uppdrag att svara för en programhandling för hela södra kyrkogårdsmuren. Insatsen krävdes från säkerhetssynpunkt och med hänsyn till murens långsiktiga fort-bestånd.

Byggnadsbeskrivning/förfrågningsunderlag från Bjerking presenterades 2016-02-09. Med denna handling som underlag beslutade Länsstyrelsen att lämna tillstånd till renovering 2016-05-09.

Byggnadshistorik med relevans för ärendet

Nedan följer en kronologisk historik, baserad på uppgifter i samlingsverket Sveriges kyrkor (Stockholm 1953) och handlingar i Fresta kyrkoarkiv, som överförts till Stockholms stadsarkiv.

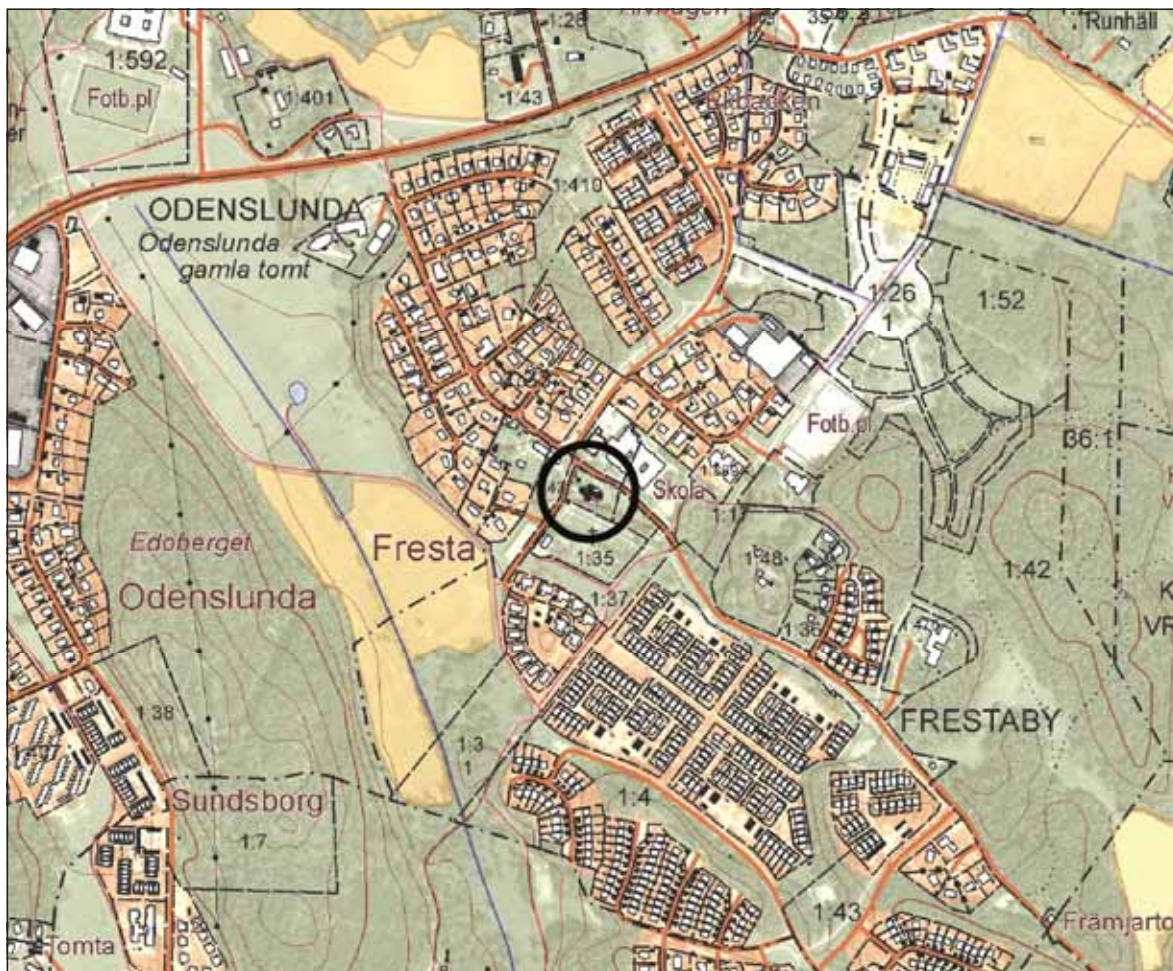

Fig. 2. Fastighetskartan med läget för Fresta kyrka markerat. Skala 1:10 000.

Före 1950-talet

- Äldsta kända uppgiften om en kyrkogårdsmur vid Fresta kyrka är från 1620, då södra muren med stigport hade underminerats genom plöjning och därför måste repareras.
- År 1712 omnämndes att kyrkogårdsmuren var täckt med huvar (gissningsvis spån).
- Murens stigportar revs 1780. Murstenarna därifrån återanvändes vid byggandet av en bod med sockenmagasin på kyrkogårdens nordvästra del.
- Vid visitation den 14/10-1821 befanns kyrkogården välstädd och kyrkogårdsmuren väl underhållen.
- Vid biskopsvisitation i maj 1909 påtalades att kyrkogårdsmuren behövde bättras, vilket skedde följande år.
- Ytterligare murar tillkom 1915, då kyrkogården utvidgades österut.
- Kyrkogården upprustades 1926.
- Vid visitation 1938 ansågs kyrkogården vara i behov av förbättringar.

1950- och 1960-talet

I början av 1950-talet utvidgades Fresta kyrkogård söderut. I södra kyrkogårdsmuren gjordes ett genombrott, för en förbindelsetrappa mellan den gamla kyrkogården och tillkommande kvarter. Närmast trappan lades bruksmurade skift.

Fig. 3. Sektionsbild av kyrkogårdsmur före omläggning, mot väster 2016-10-19. Foto: Lars Andersson.

Under 1950-talets senare del påbörjades omläggning av kyrkogårdsmuren. Noteringar i församlingsarkivet visar att södra kyrkogårdsmuren omlades i etapper åren 1958-60. Till utförandet karakteriserades muren som "en enklare skalmur". Arbetena stod under ledning av Alvin Andersson.

Den 16/7-1962 tecknades ett kontrakt, i vilket Väg och anläggnings AB Stockholm åtog sig att lägga om norra kyrkogårdsmuren, likadant som tidigare skett på södra sidan.

Senaste arbetena

- Norra kyrkogårdsmuren, mot Frestavägen, renoverades 2009-2010.
- Södra kyrkogårdsmuren, fem meter i sydväst, omlades akut 2015, sedan ett ras inträffat.

Utförda arbeten 2016

Byggstart inföll måndagen den 15 augusti 2016. Etappvis demonterades muren, från väster räknat, ner till grundskiften i marknivå. Demonteringen skedde med gripkloförsedd grävmaskin. Murstenarna sorterades i skilda fraktioner och mellanlades på körplåtar och träfiberskivor, som utplacerats på gräsytor närmast angränsande gravkvarter i söder. Stenkross och annat finkornigt material i murens brukmurade kärna kasserades.

I muren återfanns två gravstenar. Den ena är av kalksten, med slipade ytor, skulpterad 1896. Den andra är av diabas, med polerade ytor, skulpterad 1900. Vidare hittades ett gravstensfundament, med en metallbricka som meddelar "Aktiebolaget Bröderna Flinks granitstenhuggeri Westervik".

Efter nedplockning rensades murens grundskift från organiskt material och riktades vid behov. Grundskiften utgörs av större stenar, fast förankrade i lerig mo.

På en tio meter lång mursträcka, 5-6 meter från startpunkten, saknades grundskift. Där urschaktades till ½ meters djup under markytan, för att lägga ny grund. Mycket trädrötter avlägsnades. Schaktbotten täcktes med markavskiljande geotextil.

Omläggning av först nedtagen mursträcka inleddes måndagen den 5/9. Vid sidan av befintlig sten hämtades kompletterande sten och makadam 9-200 från närbelägna Nibbletippen. Stenen rengjordes från jord/lera med vatten och tvättsvamp.

Den omlagda muren skiljer sig från föregående, genom att vara helt igenom kallmurad. För att få större stabilitet än förut anvisades 20 % bindare i muren, fördelade jämnt över sträckan. I praktiken inleddes detta att bindstenar lades med 5-7 meters mellanrum. Partier som bedömdes

Fig 4. Foto efter byggtidens två första veckor, 2016-08-25.

Fig. 5-10.

Ovan. Nedtagen kyrkogårdsmur 2016-08-30.

Ovan höger. I muren fanns en gravsten av polerad diabas.

2:a bild till höger. I muren fanns en gravsten av slipad kalksten.

3:e bild till höger. En gripklofsedd grävmaskin användes vid omläggningen 2016-09-13.

Nederst till höger. Fresta kyrkstall ligger vid landsvägen väster om kyrkan.

Nedan. I Fresta kyrkstall förvaras gravstenar från utgångna gravrätter.

ha haft alltför hög andel mindre stenar lades om med större, valda för att ansluta väl till form och färg.

Arbetet att demontera och lägga om fortgick i etapper, för att undvika ett alltför stort upplag lösa stenar på kyrkogården. I oktober demonterades murens återstående, östra del, mot den trappförsedda muröppningen. Arbetet tog halt där bruksmuren närmast trapploppet vidtar.

Vid avslutande omläggning i november återinlades de två gravstenarna och gravstensfundamentet som hittats tidigare under arbetet. Dessutom inlades ytterligare sex gravstenar, hämtade från församlingens kyrkstall, där gravstenar från utgångna gravrätter förvaras.

Kyrkogårdsmuren öster om den trappförsedda muröppningen bedömdes som stabilare. Därför begränsades renoveringen i denna del till att kila fast lösa skolningar och göra nya skolningar vid håligheter större än 50 mm.

Arkeologi

Eftersom Fresta kyrkomiljö ligger i ett runstensrikt område stod arbetet under arkeologisk schaktövervakning, främst med tanke på möjligheten att finna runstenar eller runstensfragment. Inga fynd tillvaratogs. Arkeolog Lars Anderssons medverkan finns redovisad i Stockholms läns museums rapport 2017:03, diarienummer 2016: 092.

Avvikelser från arbetshandlingar

- På en del av mursträckan måste ny grund läggas, vilket inte var förutsett.
- I arbetets slutfas bestämdes att i muren lägga åtta gravstenar med lämplig passform, hämtade från kyrkans förråd. Åtgärden motiverades med att ingen längre gör anspråk på dem. I kyrkogårdsmuren fyller de en funktion och bevaras för eftervärlden.

Referenser

Litteratur

Andersson, Lars 2017. Omläggning av Fresta kyrkogårdsmur. Rapport 2017:03. Stockholms läns museum.

Henschen, Ingegerd och Tuulse, Armin. 1953. Kyrkor i Vallentuna härad, östra delen. *Sveriges kyrkor 71, konsthistoriskt inventarium utarbetat av Ingegerd Henschen och Armin Tuulse's* 148-150.

Otryckta källor

Fresta kyrkoarkiv i Stockholms stadsarkiv

- N 1 Visitationsprotokoll för 1737-1850
- N 2 Visitationshandlingar 1863-1969
- O I 3 Handlingar angående kyrka, kyrkogård och övrigt 1877-1964

Fig. 11. Åtta gravstenar från utgångna gravrätter lades in i kyrkogårdsmuren 2016-11-22.

Riksantikvarieämbetets antikvarisk-topografiska arkiv

- Fotografi av Fresta kyrka och södra kyrkogårdsmuren, taget omkring 1910 av August Schagerström

Övriga handlingar med relevans för ärendet

Protokoll från byggmöte 1, 2016-06-19

Protokoll från byggmöte 2, 2016-08-25

Protokoll från byggmöte 3, 2016-10-06

Protokoll från byggmöte 4, 2016-10-27

Protokoll från byggmöte 5, 2016-11-15

Stockholms läns museum: PM 2016-06-02 och 2016-09-13

Utlåtande efter slutbesiktning 2016-12-14

Fig. 12. Sektionsbild av nylagd kyrkogårdsmur, foto mot öster 2016-10-19. Foto Lars Andersson.

Fig. 13. Kyrkogårdsmuren vid slutbesiktning 2016-12-14.

**STOCKHOLMS
LÄNS
MUSEUM**

Stockholms läns museum, Järnvägsgatan 25, 131 54 Nacka, 08-586 194 00 www.stockholmslansmuseum.se